

**IV. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

УДК «В.Голобуцький» «1947-1949»

Святослав Юсов*

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ ЕТАП (1947–1949 рр.) У ЖИТТІ І ДІЯЛЬНОСТІ В. ГОЛОБУЦЬКОГО.

У роботі висвітлюється чернівецький період життя і науково-педагогічної діяльності українського історика, професора В. Голобуцького. Значне місце приділено розкриттю впливу соціокультурних реалій, чинників повсякденності тощо. Стаття базується на архівних і усних джерелах.

В работе рассматривается черновицкий период биографии украинского историка, профессора В. Голобуцкого. Большое внимание уделено раскрытию влияния социокультурных реалий, факторов повседневности и т.п. Статья основывается на архивных и устных источниках.

Однією з пріоритетних складових історичних досліджень у сучасній Україні є персонологічна тематика, зокрема, відтворення біографій представників української інтелігенції. Особливу актуальність має висвітлення біографій учених-істориків, які одночасно були педагогами – викладачами вищої школи. Вони є і продуцентами, і поширювачами історичних знань, формувачами світогляду тощо. Професори ВНЗ відіграють неабияку роль як у розповсюдженні і засвоєнні історичних знань, так і в процесі загального розвитку історичної думки. До таких професорів, наукова діяльність яких гармонійно поєднувалася з викладанням у ВНЗ, належав і відомий український історик, фахівець із проблематики козаччини та соціально-економічної історії України Володимир Олексійович Голобуцький (1903–1993 рр.).

Дане дослідження присвячено висвітленню шостого етапу (1947–1949 рр.) в біографії вченого, котрий виділено в укладеній нами періодизації¹. В ці роки вчений з родиною проживав у Чернівцях і працював у Чернівецькому держуніверситеті (ЧДУ). Слід зауважити, що з 1947 р. розпочалася друга половина життя В. Голобуцького, пов'язана з науковою і педагогічною діяльністю у ВНЗ і в академічних закладах УРСР. До цього часу історик, виїхавши в 1925 р. з України, жив і працював у ряді міст РРФСР. Чернівецький період стисло відтворено в нарисі, що міститься в біобібліографії вченого². В поточному дослідженні залучено ряд нових архівних матеріалів (передусім, з Центрального державного архіву громадських об'єднань України і Архіву Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича) і усних свідчень, що дозволило повніше охарактеризувати життя і діяльність В. Голобуцького в Чернівцях. Відповідне поєднання, згідно з принципами *нової біографічної історії*, біографії вченого з історичним

* **Юсов Святослав** – кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу історії України II-ї половини ХХ ст. Інституту історії України НАН України.

соціокультурним тлом та обставинами дозволило розкрити мотиви і безпосередні прояви його діяльності. Застосовано також *мікроісторичний* підхід, який розкриває індивідуальне в історіописанні. Втім, до мікроісторії відноситься і вивчення історії конкретних ВНЗ, що має місце в нашій роботі. В останній також застосовано методологію *історії повсякденності*, яка тісно пов'язана з мікроісторією.

Отже, родина Голобуцьких опинилася в столиці Північної Буковини (Південна, як відомо, залишилася у складі Румунії). Тут історик упродовж двох років викладав в університеті, після чого в 1949 р. отримав можливість переїхати до Києва – на роботу до Інституту Історії України АН УРСР (ІУ).

Передусім, варто зазначити, що міграція В. Голобуцького до України була науково зумовленою³. Вчений прагнув далі вивчати історію українського козацтва, а архів Запорозької Січі знаходився в Києві. Проте, з 1 вересня 1947 р. історика призначено завідувачим кафедрою народів СРСР (оклад – 3840 карб.), а з 25 жовтня 1947 р. ще і деканом історичного факультету ЧДУ⁴.

Серед причин, котрі призвели до переїзду В. Голобуцького саме до Чернівців (а не до столиці УРСР, як планувалося), вірогідними є такі: відсутність квартири в Києві, яка б задовольнила вимоги його великої родини, а також відсутність придатної посади у ВНЗ столиці УРСР. З приводу останнього зауважимо, що природжений педагог, В. Голобуцький не мислив свого життя без викладацької роботи. Важливість же позитивного вирішення сакраментального в радянський час квартирного питання для будь-якої людини не потребує коментарів. Утім, принагідно зауважимо, що казанський учень В. Голобуцького Г. Вульфсон також називає серед причин, що спонукали вчителя переїхати з Казані до Чернівців, можливість отримання квартири⁵.

Все ж таки, основним офіційним чинником, внаслідок дії якого вчений потрапив до Чернівців замість Києва, був наступний. У результаті політики підсилення кадрами, що проводилася у контексті політики радянзації західних регіонів України, чимало працівників науки та освіти зі Східної України та Росії призначалося саме сюди. Як вірно відмічає Т. Марусик, партійні органи найбільшу увагу приділяли кадровому забезпеченню насамперед історичних факультетів, котрі мали стати «кузнем кадрів» для тоталітарного режиму⁶. Слід зазначити, що історичний факультет ЧДУ було засновано в 1940 р. – в період початкового періоду радянзації, тобто факультет не потрібно було реорганізувати і уніфікувати згідно до типових радянських взірців.

Чернівці характеризувалися строкатим етнічним складом населення. Соціально-культурне і етнічне обличчя міста дорадянського періоду склалося в останні півстоліття панування на цих землях австрійської династії Габсбургів. Тогочасна австрійська влада намагалася підтримувати етноконфесійний мир і злагоду серед мешканців міста – представників таких етносів як, євреї, румуни, українці, німці та ін. Толерантне відношення цих мешканців один до одного позначалося на загальній культурній аурі міста. Ще до Першої Світової війни, Чернівці набули ознак цивілізованого європейського міста. Його провінційно-столичний статус (столиця ерцгерцогства Буковини і православної митрополії)

спонукав австрійців відкрити тут у 1876 р. університет, який отримав окрім місцевих кадрів і професорів з Європи. Всі названі аспекти сприяли створенню міцних «шкільних» і загальнокультурних традицій університету, хоча це, меншою мірою, стосується власне новоствореного історичного факультету.

З другим приходом радянської влади (чи «советів») під корпусу університету, що укрупнювався, були віддані архітектурно довершені, але в той час затишний комплекс палаців резиденції буковинського митрополита, оскільки останній православний митрополит (до того ж – румун) вимушений був покинути Чернівці. А, і взагалі, релігійна політика комуністичного режиму не толерувала до проявів «надлишків», котрі символізували могутність Церкви. У цих палацах (побудованих за проектом чеського архітектора Й. Главки), як й в «старих» корпусах і довелося працювати В. Голобуцькому.

Зі зміною господарів краю, колишні представники соціальної (як правило іноетнічної) еліти вимушені були покинути власні оселі в добротних цеглових будинках центральної частини міста і втекти за кордон. Таким чином, квартирне питання в повоєнних Чернівцях для новоприбулих «направленців» спершу не стояло так гостро, як в інших містах України, а тим більше в тих, що сильно постраждали внаслідок воєнних дій (зокрема, Київ). Родині Голобуцьких майже відразу було надано квартиру (лише місяць жили в готелі), вірогідно її покинули попередні господарі, яким не до вподоби було жити за «советів». Ця велика затишна квартира № 7 (за спогадами П. Голобуцького вона мала 4 кімнати і величезну кухню, що слугувала одночасно їдальнею і вітальнею) містилась у гарному багатоповерховому будинку забудови австрійської доби в одному з центральних кварталів міста неподалік від старих і нових корпусів університету по вулиці І. Черняхівського, 2. Важливо ще і те, що зручність нового помешкання Голобуцьких полягала в його розташуванні навпроти університетської бібліотеки, а до того ж, (якщо характеризувати навколишні соціокультурні реалії) поряд знаходився драматичний театр, середньоосвітня школа № 1 (де стали навчатися старші діти; до речі, ця школа – перша з побудованих в австрійський період гімназій і один з перших кам'яних будинків міста), ринок, парк тощо⁷.

Цікаво, що у звіті університету за 1948/49 р. йшлося про те, що наявний професорсько-викладацький склад повністю (!) забезпечений квартирами. Проте, вже в 1949 р. житлове питання загострилося і довелося підселяти новоприбулі кадри до квартир «старих» викладачів⁸, але цього року родина Голобуцьких вже виїхала з міста.

Родина Голобуцьких потрапила у відносно добрі умови: теплий порівняно з Казан'ю клімат та великий вибір овочів і фруктів на базарі⁹. Спогади молодшого сина В. Голобуцького підкріплюють й деякі архівні документи. Вони свідчать про те, що матеріально-побутове забезпечення професорсько-викладацького складу було на високому рівні. При університеті діяли різні підсобні господарства, в наявності були фруктові сади і огороди¹⁰, котрі, зокрема, розташувалися в с. Жучка¹¹ (нині воно в межах міста). На балансі університету навіть було кілька «своїх» магазинів, розташованих поруч з учбовими корпусами¹².

Проте, в перші повоєнні роки університет, керований ректором П. Каниболоцьким, фактично створювався заново у важких умовах: при повній відсутності централізованого постачання (не було, зокрема жодної автомашини); вкрай не достатніх асигнувань, котрі не відповідали мінімальним потребностям. Така ситуація вимагала кваліфікованої і енергійної роботи проректора з господарської роботи, але при низькій зарплаті, на цю посаду ніхто не бажав йти, і за кілька років змінилося сім проректорів. За таких умов все лягло на плечі ректора, який доклав чималих зусиль для створення університету і забезпечення матеріально-побутових потреб колективу. Після ревізії 1948 р. П. Каниболоцький справедливо (як думаємо) констатував, що йому вдалося створити непоганий університет¹³.

Сталінський режим намагався здійснювати в західних регіонах таку кадрову політику, щоби сюди направляли на роботу у ВНЗ комуністів, особливо на посади в ідеологічно важливих факультетах, таких, як історичні. Втім, не дивлячись на те, що В. Голобуцький не був членом партії, він подібно до деяких інших професійних педагогів й істориків-фавхівців (згадаймо І. Крип'якевича в Львівському університеті) займав на історичному факультеті ЧДУ керівні посади: працював завідувачем кафедри історії народів СРСР та деякий час – деканом історичного факультету. Втім, така ситуація для керівництва була неприйнятною і від вченого вимагали вступу до компартії. Вступ же до її лав для В. Голобуцького напевно не був бажаним не з певних переконань, а у зв'язку з тим, що при ретельній перевірці (котра мусила бути) відкрилася би правда про його соціальне походження. В своїй автобіографії і в інших облікових документах історик продовжує замовчувати факт священства батька, своє навчання в духовному училищі тощо¹⁴.

Десь у цей час, історик мав розмову з кимось із вищих партійних працівників з приводу того, чи можна вступити в партію за таких обставин (колишнє священство батька; а про дворянське походження матері взагалі не згадувалося). Співрозмовник заспокоїв ученого, наводячи аналогічні приклади з біографії вищих членів партії, зокрема – воєначальників радянської армії¹⁵. Отже, В. Голобуцький ризикнув частково признатися у своєму соціальному походженні задля того, щоби спробувати стати кандидатом в члени ВКП(б). Відтак, ця подія сталася у грудні 1948 р.¹⁶

Із закінченням війни розпочався перманентно-черговий виток боротьби з українським «буржуазними націоналізмом», а відтак із залишками концепцій М. Грушевського в українській гуманітаристиці. З осені 1946 р., після втручання ЦК ВКП(б) ідеологічна кампанія набула наступальних рис¹⁷. Перипетії зазначеної кампанії в цілому достатньо висвітлені в науковій літературі, тому не будемо на цьому зупинятися. 1947 р., коли В. Голобуцький прибув в Україну, став фінальним роком чергового погрому української історичної науки: за ініціативою першого секретаря ЦК КП(б)У Л. Кагановича вийшла постанова «Про політичні помилки й незадовільну роботу Інституту історії України Академії наук УРСР»¹⁸. Партійні ідеологи звинувачували колектив ІУ в дотриманні основних положень історичної схеми М. Грушевського¹⁹. Наприкінці року був звільнений із посади директор ІУ М. Петровський²⁰, який у свій час тепло зустрів «казанського» історика, а потім просив того переїхати з Чернівців до Києва²¹.

Короткий часовий відтинок роботи В. Голобуцького в ЧДУ припав не лише на роки апогею боротьби з українським буржуазним націоналізмом, але і на початок боротьби з «буржуазним космополітизмом і плазуванням перед Заходом», яка також набула рис ідеологічної кампанії, заторкнувши й галузь наукової і науково-педагогічної роботи, від якої вимагали «високу ідейність лекційного матеріалу»²². Під час перебування в Чернівцях В. Голобуцький, як вказують архівні документи, активно займався і громадською діяльністю, як в ЧДУ, так і в місті загалом²³. Він виступив з двома публікаціями в обласній газеті, присвяченими важливим в ідеологічному значенні ювілейним датам²⁴.

Відомо, що в цілому після війни ідеологічна обробка населення СРСР посилилася. Особливо це стосувалося нових «радянських громадян», зокрема, в західних областях України. Ідеологічний тиск на них зростає. Втім, режим зосередився передусім на приборканні інтелігенції, а зокрема – вищих навчальних закладів, адже професора і викладачі формували світогляд та ціннісні установки нових поколінь радянських кадрів²⁵. Поширеною практикою режиму було звільнення з посад тих, кого партійні органи відносили до неблагонадійних елементів; зокрема тих, хто був на окупованих територіях і/або «не викликав політичної довіри в справі виховання студентської молоді»²⁶. Подібні звільнення відбувалися і в ЧДУ від початку поновлення роботи закладу. Вони мали місце і в роки роботи В. Голобуцького в Чернівцях. Так, 18 осіб мали звільнити в 1948 р.²⁷, а дещо менше в 1949 р.²⁸. Не обходили репресії і студентів тощо²⁹. З огляду на зазначене, зрозуміло, що в будь-який момент могло бути викрито «вороже» соціальне походження В. Голобуцького (в даному випадку – його матері) і він та його родина могли потрапити під «каток» репресій. Така цілком ймовірна можливість, як думаємо, постійно тримала вченого в напрузі.

В серпні 1949 р. було звільнено зі своєї посади чергового проректора з господарської роботи Розенберга як такого, що «не забезпечував і скомпрометував себе на роботі»³⁰, хоча, навіть з останнього звіту університету видно: він проводив цю роботу доволі успішно. Очевидно, проректора зняли внаслідок боротьби з космополітизмом. Внаслідок цієї «боротьби» з університету було звільнено 16 викладачів, переважно євреїв (судячи з прізвищ)³¹. Варто зауважити, не вдаючись в деталі, що як свідчать документи (анонімки, заяви, доповідні тощо), на політичний фон накладалися ще й суб'єктивні фактори – різні внутрішньо-університетські чвари і інтриги, для яких політичні звинувачення часто-густо слугували зовнішнім прикриттям³². Так, станом на 1948 р. у доповідній «нагору» секретаря з ідеології Чернівецького обкому КП(б)У В. Карпенка констатується наявність у ВНЗ двох угруповань: ректора П. Каниболоцького з однієї сторони і проректора з навчальної роботи М. Савченка, які вели між собою непримиренну боротьбу³³. Вповні вірогідно буде припустити, що і В. Голобуцького, який займав керівні посади на історичному факультеті і, відповідно входив до вченої ради університету, могли пробувати втягнути в цю боротьбу. Зрозуміло, в будь-якому випадку, це аж ніяк не сприяло нормалізації його роботи.

Не дивно, що університет і зокрема історичний факультет знову і знову потребували кадрів. Характеризуючи кадрову ситуацію на кафедрі історії народів СРСР факультету, обкомівський контролер у кінці 1948 р. класифікував її як незадовільну. Згідно з його висновками, жодний викладач (а доцентів взагалі не було) не відповідав своїй посаді. При тому працівник партапарату схвально оцінював лише В. Голобуцького, якого називає – «знавцем свого предмету» і таким, що подає матеріал «з великою ерудованістю на високому ідейно-теоретичному рівні...»³⁴. В іншій характеристиці відзначається, що вчений ставиться «до своїх обов'язків сумлінно, дисциплінований. Лекції читає з історії СРСР з глибоким знанням предмету»³⁵. В серпні 1948 р. В. Голобуцького знову було затверджено деканом, а в характеристиці з цього приводу відмічалось, що він «хороший організатор педагогічного процесу»³⁶. Останнє повторювалося і в характеристиці при затвердженні завкафедрою, а також додавалося – «... і науково-дослідної роботи»³⁷. Додамо, що студенти дуже любили свого професора³⁸.

Як пригадував археолог І. Винокур, який тоді розпочав своє навчання на історичному факультеті, лекції В. Голобуцького відзначалися художністю викладу й викликали в студентів щире захоплення, а головне – професор умів передати учням свої навички науково-дослідної роботи. Особливо запам'яталися майбутньому археологові лекції з давньоруської історії³⁹. Свідчення І. Винокура підтверджує історик П. Михайлина, який в 1948–1951 рр. навчався в ЧДУ (з 1951 р. – аспірант В. Голобуцького). Останній також зазначає, що лекції вченого слухали «з відкритим ротом» навіть викладачі й приходили, щоб їх прослухати з інших факультетів. За спогадами П. Михайлини, В. Голобуцький виголошував лекції без конспектів, а на різні запитання відповідав чітко⁴⁰. Уточнимо, що В. Голобуцький, згідно до своєї спеціалізації, читав загальний курс історії народів СРСР⁴¹.

У силу своїх навичок і здібностей, а також враховуючи керування факультетом і кафедрою, В. Голобуцький мусив проводити загально-факультетські зібрання й мітинги, відвідував з перевітками студентський гуртожиток, а як досвідчений історик-педагог виступав з лекціями методичного характеру⁴². Простір для педагогічно-інтелектуальних здібностей і досвіду професора мало надати заплановане на 1948/49 нч. рік посилення роботи над впровадженням спецкурсів і спецсеминарів⁴³.

Ідеологічні працівники вимагали від ректорату звернути увагу на кафедру історії СРСР, здійснити заходи для її посилення, адже вона є однією з провідних кафедр в університеті⁴⁴. В 1949 р. ректорат у звіті вказував на наявність вакансій трьох доцентів кафедри історії народів СРСР і одного – на кафедрі давньої історії⁴⁵. У цей час і прибули такі молоді викладачі, які щойно закінчили аспірантуру, зокрема Є. Черезов, М. Алекберлі, І. Гриценко та інші⁴⁶.

Зауважимо, що керівництво ЧДУ неодноразово в повоєнні роки скаржилося міністерству на недостатність професорів і докторів наук в університеті⁴⁷. У той же час, ряд доцентів ВНЗ по півтора-два року чекали рецензії на докторські дисертації й відповідно призначення дати захисту; в одному випадку для прискорення справи ректорат навіть порушив клопотання⁴⁸. Ректорат звертався до міністерства з проханням втрутитися у ситуацію шляхом відповідних розпо-

ряджень установам, де знаходяться дисертації на предмет відгуку, щоб максимально прискорити захисти. Прикметно, що колишній декан історичного факультету ЧДУ І. Кравченко, який перебував у 1948–1950 рр. у докторантурі, згодом досить довго чекав затвердження докторської дисертації у ВАК СРСР⁴⁹.

Захистившись ще в останній рік перебування в Казані, В. Голобуцький довгий час не мав остаточного підтвердження цього факту з ВАКУ. Про «міністерську пучину», де застрягла його дисертація, він писав у останньому листі до В. Пічети й просив академіка зарадити в цій справі⁵⁰. Однак, десь через місяць після відправки зазначеної кореспонденції, життя В. Пічети обірвалося. За рік з аналогічним проханням В. Голобуцький звернувся до М. Тихомирова, який був експертом ВАК СРСР і мав писати рецензію на працю В. Голобуцького, про що український історик якимось чином довідався⁵¹. Ця обставина й стала приводом для початку листування вчених, яке тривало щонайменше до 1959 р. (цим часом датується останнє послання В. Голобуцького з їхнього епістолярію, що зберігається у фонді академіка М. Тихомирова). У листі В. Голобуцький просив М. Тихомирова написати рецензію не пізніше літа 1948 р., що той і зробив⁵². Принагідно зазначимо, що для прискорення затвердження докторського захисту І. Кравченка (як і багатьох інших) В. Голобуцький також звертався до М. Тихомирова⁵³.

Зрозуміло, що від формального розв'язання питання з затвердженням дисертації у ВАК СРСР залежала наукова і викладацька кар'єра вченого. Про останнє, між іншим, В. Голобуцький натякає в першому листі до М. Тихомирова, коли пише наступне: «Якби автор жив у пустелі, – Бог с ним. Але я живу в місті, до того ж провінціальному. За мою справу стежить багато очей...»⁵⁴. Затяжка із затвердженням результатів докторського захисту відбивалася і на морально-психологічному стані вченого, а відтак, в свою чергу, негативно впливала й на його наукову і педагогічну діяльність. Про його морально-психологічний стан можна дізнатися з того ж листа. Так, В. Голобуцький пише, що процедура затвердження є для нього «вже нестерпною», йому «тяжко чекати», він «змучився, очікуючи кінця». І переживав учений не стільки за себе, скільки за долю родини (хвора дружина і троє дітей), як за це промовляють його розпачливі слова: «Бог мій, я бажав би, щоби ця справа була лише моєю особистою справою, чесне слово!»⁵⁵.

Як впливає із лаконічної телеграми академіка Б. Грекова («ЗАСЕДАНИЕ СОСТОЯЛОСЬ. ПОЗДРАВЛЯЮ! ГРЕКОВ»), датованої 20 листопадом 1948 р. – у цей день ВАК затвердив докторський ступень В. Голобуцького⁵⁶. Втім, документально це відбулося через тиждень, а диплом доктора вже датовано груднем. Дещо пізніше відбулося затвердження у званні професора по спеціальності «Історія СРСР» (січень 1949 р.), а атестат датується липнем 1949 р.⁵⁷. На думку П. Голобуцького, затвердження політично сумнівної дисертації у ВАКУ домігся саме Б. Греков⁵⁸, але, очевидно, що в цьому заслуга була і В. Пічети з М. Тихомировим.

Коли вже В. Голобуцький працював завідувачем кафедри історії народів СРСР ЧДУ в журналі «Вопросы истории» вийшов інформаційний огляд про роботу кафедри історії народів СРСР, очолюваної вченим, але ... в Казанському університеті⁵⁹. В огляді, за авторством В. Голобуцького, зокрема йшлося про наукову

конференцію історико-філологічного факультету, що відбулася на початку 1947 р. Тоді вчений в доповіді виклав основні положення своєї докторської дисертації «Чорноморське козацтво. Нарис соціальної історії»⁶⁰. Ці положення, окрім іншого, в скороченому вигляді було подано в зазначеному інформаційному огляді. Цікаво, що це була перша публікація вченого в провідному історичному журналі. Очевидно, вона, враховуючи обмаль публікацій вченого у той період при тому, що за ним в Чернівцях «стежило багато очей», дещо підсилила його науково-педагогічний імідж.

Як пригадує П. Михайлина, в ЧДУ в ті роки славилися своєю лекторською майстерністю троє викладачів, причому двоє з них працювали на історичному факультеті – В. Голобуцький і О. Дмитрев⁶¹. Узагалі, серед істориків-викладачів факультету були й досвідчені педагоги, і молодше покоління, яке прибуло «для підсилення кадрів». Сам В. Голобуцький виділяв серед решти також О. Дмитрева – одного з відомих дослідників античності й блискучого лектора⁶², який, хоча був людиною вже похилого віку, закінчив докторську дисертацію в цей час⁶³. Біограф О. Дмитрева характеризує його як талановитого лектора і пропагандиста, який мав величезну ерудицію і дар художнього слова⁶⁴. Зрозуміло, що спілкування з цим вченим і педагогом було корисним і приємним для В. Голобуцького. Загальний курс історії України читав фахівець із соціально-економічної історії України XVIII–XX ст., член багатьох історичних комісій ВУАН, учень О. Оглоблина, О. Гермайзе й П. Клименка – І. Кравченко, який працював у Чернівцях із 1944 по 1952 рр. і теж деякий час був деканом істфаку⁶⁵, а його наукові зацікавлення збігалися з інтересами В. Голобуцького. Останній рік (1952 / 1953) свого життя І. Кравченко був професором і завідувачем кафедри історії народного господарства в КФЕІ⁶⁶, де пізніше (з 1953 р.) професором став В. Голобуцький.

Історію середніх віків викладав тоді В. Литвинов⁶⁷, який, зокрема, займався історією Буковини⁶⁸ і був автором (згодом) рецензій на «Чорноморське казачество» В. Голобуцького⁶⁹. Неформально професор консультував колегу під час підготовки кандидатської дисертації⁷⁰. Захист останньої відбувся вже після переїзду вченого до Києва – у вересні 1949 р. на засіданні вченої ради ІУ. В. Голобуцький разом з іншим «чернівчанином» і буковинознавцем Ф. Шевченком виступали на захисті опонентами⁷¹. Назва дисертації – «Аграрна реформа на Буковині під час румунської окупації (1921–1926)»⁷². Відмітимо, що з літа цього року В. Голобуцький розпочав довгу серію своїх опанувань в стінах ІУ (згодом – Інституту історії). Першим кому він опанував у цьому закладі (червень 1949 р.) був Л. Кизя – директор республіканської виставки про діяльність партизанів⁷³, а згодом голова Управління культурних зв'язків з закордоном УРСР і науковий співробітник Інституту історії АН УРСР, з яким В. Голобуцький співпрацював у подальшому.

Із молоді когорти істориків-викладачів, які розпочали свою науково-педагогічну діяльність на історичному факультеті ЧДУ в другій половині 1940-х рр., слід назвати кілька імен. Майбутній здобувач ІУ АН УРСР М. Алекберлі, науковим керівником якого був В. Голобуцький, прибув у 1949 р. до ЧДУ з Кабардинського університету⁷⁴ та викладав історію Азії й Африки. Із Ленінграда приїхали згодом відомий єгиптолог Є. Черезов⁷⁵ (захистив кандидатську дисертацію в 1949 р.;

учень В. Струве) та історик античності К. Мусієнко. Одночасно з В. Голобуцьким до Чернівців прибув і став працювати в краєзнавчому музеї майбутній відомий археолог і слов'яно-русист Б. Тимошук⁷⁶.

Із чернівецького історичного факультету пішла в науку ціла плеяда талановитих істориків, які були або учнями (аспірантами, здобувачами) В. Голобуцького (М. Алекберлі, П. Михайлина⁷⁷, І. Рознер⁷⁸, О. Пономарьов⁷⁹ та ін.⁸⁰) або засвоювали необхідні знання на його лекціях у 1947–1949 рр. (дослідник історії Франції В. Шаповалов⁸¹, археологи І. Винокур⁸² і Д. Телегін⁸³ та ін.). Наприклад, П. Михайлина, що в 1951–1954 рр. навчався в аспірантурі при кафедрі історії СРСР ЧДУ, готував кандидатську дисертацію під керівництвом В. Голобуцького (вчений тоді працював у ЧДУ на півставки «наїздами» з Києва). Свого аспіранта рекомендував останньому І. Кравченко, який також переїхав до Києва. За тему дисертації П. Михайлині пропонували щось на кшталт «Братерська допомога радянських республік у розвитку економіки і культури Чернівецької області». Однак, В. Голобуцький в першій ж розмові з аспірантом заявив, що той таку тему писати не буде, оскільки «це не тема для дослідження». Професор запропонував ряд своїх тем з галузі ранньомодерної історії України (всього – 4). Серед них, було обрано тему – «Міста України у Визвольній війні 1648–1654 рр.», що в 1958 р. була захищена П. Михайлиною в Інституті історії АН УРСР⁸⁴.

У цей період й вийшли дві перші наукові статті вченого у «великій пресі» (за його власним висловом) – «Социальные отношения в Запорожье XVIII века» та «Социальные отношения в Задунайской Сечи»⁸⁵. Слід зазначити, що остання стаття стала єдиною ґрунтовною студією з історії козаків-задунайців за тоталітарну добу і досі зберігає свою наукову цінність⁸⁶.

Наукові відрядження В. Голобуцького в основному були до Києва. Так, на початку 1949 р. він виїхав туди аж на два місяці, а згодом планував вже на чотири – без оплати⁸⁷. На останнє ректорат не міг погодитися і, очевидно, що при бажанні вченого щільніше займатися вивченням матеріалів архіву Запорізької Січі, поставало питання про переїзд до Києва. Необхідність обумовлювалася також і погіршенням здоров'я як дружини Галини (відкрита форма туберкульозу), так і самого історика, що потребувало лікування в Києві. З березня, у зв'язку з цим, професор просить звільнити його з посади декана, а протягом 1949 р. три рази подає заяву на звільнення з посади завідуючого кафедрою. Врешті, в серпні цього року його було звільнено від обов'язків завідуючого, а підставою, зокрема, слугувала лікарська довідка⁸⁸.

Як згадував сам В. Голобуцький, йому важко були поривати з вищою школою, але архів Запорізької Січі в Києві був дуже великим і вимагав не періодичних наїздів з Чернівців, а систематичної роботи на місці⁸⁹. Водночас працевлаштування в столиці УРСР складалося таким чином, що вакансія була лише в академічному інституті. Не без вагань учений усе ж таки схилився до вибору переважно наукової роботи й у червні 1949 р. був призначений завідувачем відділу історії народів СРСР ІУ⁹⁰, а восени того ж року переїхав із родиною до Києва,

продовжуючи читати лекції в ЧДУ «наїздами»⁹¹ і навіть (періодично) займаючи посаду завідувача кафедри (до 1951 р.⁹²).

Робота вченого сумісником у чотирьох закладах – трьох ВНЗ (два київських) і ПУ, звісно мусила негативно позначатися на навчальному процесі, особливо в ЧДУ. Не систематичність викладання В. Голобуцького у Чернівцях врешті призвела до його звільнення з посади (липень 1954 р.), хоча ректорат і деканат були зацікавлені в забезпеченні читання курсу «Історіографії СРСР» висококваліфікованим спеціалістом. Не мали вони претензій і до наукової роботи вченого в ЧДУ. Утім, наскільки можна здогадатися, основною причиною звільнення була вимога міністерства державного контролю УРСР, після відповідної перевірки всіх сумісництв вченого⁹³.

Не полишав своїх контактів з чернівецькими істориками й іншими представниками інтелігенції В. Голобуцький і в наступні роки, зокрема, консультуючи докторантів, виступаючи опонентом на захистах чернівчан, читаючи популярні лекції з релігійної тематики тощо. Історик підтримував дружні контакти з істориками П. Михайлиною, В. Литвиновим, М. Алегберлі, з народним артистом УРСР П. Міхневичем та ін.⁹⁴. Вчений підтримував і певні зв'язки з місцевою партійною номенклатурою, свідченням чого, наприклад, є його опанування на кандидатському захисті І. Фесенка – секретаря чернівецького обкому КПУ⁹⁵. В. Голобуцький також багато разів приїздив до Чернівецької області на відпочинок (у с. Віженку)⁹⁶.

Отже, в роки своєї діяльності в Чернівцях В. Голобуцькому довелося, як припускаємо, ближче познайомитися з деякими традиціями європейського університету. Тут він отримав формальне підтвердження свого статусу доктора наук і професора. Ще більш зрілих форм набрала його лекторська майстерність. Розпочала формуватися на українському ґрунті його наукова і педагогічна школа. Соціально-культурне середовище в цілому було позитивним для життя і діяльності В. Голобуцького.

Важливу роль грали і чинники з повсякденного життя. Родина Голобуцьких потрапила в порівняно кращі соціально-побутові умови, ніж це було в минулий період їхнього життя в Росії; зокрема, вони нарешті жили у справжній (ще й великій) квартирі зі зручностями. Кращім від Казані було і харчування.

Однак, життя і діяльність вченого в Чернівцях очевидно не були «безхмарними»: фактор його соціального походження в умовах повоєнних ідеологічних кампаній і репресій зберігав за собою перманентну загрозу стосовно нього і його родини. Також перебування на Буковині затьмарилося погіршенням здоров'я дружини і самого вченого. За таких обставин його морально-психологічне самопочуття було далеким від нормального стану, а це, в свою чергу, позначалося на його науково-педагогічній діяльності.

¹ Юсов С.Л. Наукова і педагогічна діяльність Володимира Голобуцького. – Дисертація на здобуття наукового ступеня канд. істор. наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.– Київ: – ПУ НАН України., 2010. – С.32–36. (Дисертація зберігається в бібліотеці ПУ НАН України).

- ² *Юсов С.Л.* Володимир Олексійович Голобуцький (1903–1993 рр.): Біобібліографія. – К.: ПУ НАН України, 2006 – С. 38–44.
- ³ *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний // История СССР. – 1966. – № 3. – С. 127.
- ⁴ Архів ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Од. зб. 35. – Арк. 1, 7.
- ⁵ Отдел Рукописи и редкой книги Научной библиотеки им. Н.И. Лобачевского Казанского госуниверситета им. В.И. Ульянова-Ленина. – Ф. Григорий Николаевич Вульфсон (1924–2002 гг.) [Личный фонд. Россыпь; необработан]. – Вульфсон Г.Н. Страницы памяти. [Фрагмент из неопубликованных мемуаров Г. Н. Вульфсона, относящийся к В.А. Голобуцкому]. – 1 л.
- ⁶ *Марусик Т.* Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.). – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – С. 191.
- ⁷ Інтерв'ю автора з П. Голобуцьким. Запис від 9.11.2005 р.
- ⁸ ЦДАГО України. – Ф. І. – Оп. 70. – Од. зб. 1869. – Арк. 88.
- ⁹ Інтерв'ю автора з П. Голобуцьким. Запис від 9.11.2005 р.
- ¹⁰ ЦДАГО України. – Ф. І. – Оп. 70. – Од. зб. 1869. – Арк. 85–89.
- ¹¹ Там само. – Од. зб. 1390. – Арк. 30.
- ¹² Там само. – Од. зб. 1869. – Арк. 88.
- ¹³ Там само. – Од. зб. 1390. – Арк. 41–42; Там само. – Од. зб. 1389. – Арк. 58.
- ¹⁴ Архів ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Од. зб. 35. – Арк. 8, 17.
- ¹⁵ Інтерв'ю автора з П. Голобуцьким. Запис від 5.11.2005 р.
- ¹⁶ Державний архів м. Києва. – Ф. Р-346. – Оп. 5. – Од. зб. 100. – Арк. 2, 4.
- ¹⁷ *Юсова Н.* Возз'єднання українських земель і актуалізація проблем походження української народності в українській радянській історіографії: 1939–1947 рр. (В світлі нових архівних джерел) // СІД: Питання теорії та методики. Число 11. – В 2-х ч. – К.: ПУ НАНУ, 2004. – Ч. 2. – С. 194; *Дашкевич Я.* Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів: Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Львівський національний ун-т ім. І. Франка, 2006. – С. 376–385.
- ¹⁸ Див.: *Коваль М.В., Рубльов О.С.* Інститут історії України НАН України: перше двадцятиріччя (1936–1956 рр.) // У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.): Зб. док. і мат.: У 2-х ч. – К.: ПУ НАНУ, 1996. – Ч. I (1936–1944 рр.). – С. 20–31.
- ¹⁹ У лещатах тоталітаризму: Перше двадцятиріччя Інституту історії України НАН України (1936–1956 рр.). – Ч. II (1944–1956 рр.). – С. 80–89.
- ²⁰ *Удод О.А., Шевченко А.Ю.* Микола Неонович Петровський (1894–1951): життя і творчий шлях історика. – К.: «Генеза», 2005. – С. 58–59.
- ²¹ *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний. – С. 127.
- ²² ЦДАГО України. – Ф. І. – Оп. 70. – Од. зб. 1869. – Арк. 2.
- ²³ Архів ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Од. зб. 35. – Арк. 47.
- ²⁴ *Голобуцький В.* Визвольна війна українського народу проти шляхетської Польщі під проводом Богдана Хмельницького // Радянська Буковина. – 1948. – 7 травня. – С. 3; *Голобуцький В.* Полтавська битва // Радянська Буковина. – 1949. – 8 липня. – С. 3.
- ²⁵ *Марусик Т.* Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.). – С. 64–75.
- ²⁶ ЦДАГО України. – Ф. І. – Оп. 70. – Од. зб. 1867. – Арк. 3.
- ²⁷ *Марусик Т.* Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.). – С. 134.
- ²⁸ ЦДАГО України. – Ф. І. – Оп. 70. – Од. зб. 1869. – Арк. 13.
- ²⁹ *Марусик Т.* Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.). – С. 145–154.

- ³⁰ ЦДАГО України. – Ф. І. – Оп. 70. – Од. зб. 1867. – Арк. 3.
- ³¹ Там само. – Арк. 15.
- ³² Там само. – Од. зб. 1390. – 43 арк.
- ³³ Там само. – Арк. 1–30.
- ³⁴ Там само. – Од. зб. 1389. – Арк. 29–30.
- ³⁵ Архів ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Од. зб. 35. – Арк. 17.
- ³⁶ Там само. – Арк. 14, 29.
- ³⁷ Там само. – Арк. 47.
- ³⁸ Інтерв'ю автора з П. Михайлиною. Запис від 30.12.2009 р.
- ³⁹ Інтерв'ю автора з І. Винокуром. Запис від 17.04.2005 р.
- ⁴⁰ Інтерв'ю автора з П. Михайлиною. Запис від 30.12.2009 р.
- ⁴¹ Чернівецький державний університет / Редкол.: проф. К.О. Червінський (голова) та ін. – Львів: Вища школа, 1975. – С. 122–123; *Марусик Т.* Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. XX ст.). – С. 208.
- ⁴² ЦДАГО України. – Ф. І. – Оп. 70. – Од. зб. 1389. – Арк. 18–19.
- ⁴³ Там само. – Од. зб. 1869. – Арк. 3.
- ⁴⁴ Там само. – Од. зб. 1389. – Арк. 30.
- ⁴⁵ Там само. – Од. зб. 1869. – Арк. 17.
- ⁴⁶ Там само. – Од. зб. 1867. – Арк. 15.
- ⁴⁷ Там само. – Од. зб. 1869. – Арк. 12.
- ⁴⁸ Там само. – Арк. 11–12.
- ⁴⁹ Там само. – Арк. 3.
- ⁵⁰ Архив Российской академии наук. – Ф. 1547. – Оп. 3. – Ед. хр. 64. – Л. 10.
- ⁵¹ Там же. – Ф. 693. – Оп. 4. – Ед. хр. 176. – Л. 1.
- ⁵² Там же. – Л. 1, 4–4 об.
- ⁵³ Там же. – Л. 9 об.–10.
- ⁵⁴ Там же. – Л. 1.
- ⁵⁵ Там же. – Л. 1.
- ⁵⁶ Приватний архів П.В. Голобуцького. – Телеграма от Б.Д. Грекова В.А. Голобуцькому. 20 ноября 1948 р.
- ⁵⁷ Науковий архів ІУ НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1-а. – Од. зб. 329. – Арк. 3, 10, 11.
- ⁵⁸ *Голобуцький П.В.* Післямова // Голобуцький В.О. Чорноморське козацтво. – Дніпропетровськ: Січ, 2008. – С. 479.
- ⁵⁹ *Голобуцький В.* О научной работе кафедры истории СССР Казанского государственного университета // Вопросы истории. – 1947. – № 9. – С. 152–153.
- ⁶⁰ Национальный архив Республики Татарстан. – Ф. Р-1337. – Оп. 29. – Ед. хр. 140. – Л. 37, 39 – 39 об.
- ⁶¹ Інтерв'ю автора з П. Михайлиною. Запис від 30.12.2009 р.
- ⁶² *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний. – С. 127.
- ⁶³ ЦДАГО України. – Ф. І. – Оп. 70. – Од. зб. 1869. – Арк. 12; Там само. – Од. зб. 1867. – Арк. 33.
- ⁶⁴ А.Д. Дмитриев (1888–1963) // Путиями познания. Биографические очерки о видных ученых Ростовского государственного университета имени М.А. Сулова / Отв. ред. к.философ.н. В.И. Филоненко. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростовского ун-та, 1985. – С. 61–64.
- ⁶⁵ *Верба І.* Кравченко Іван Іванович // Українські історики ХХ ст. Біобібліографічний довідник. Серія: Українські історики. – Вип. 2. – К.; Львів: ІУ НАНУ, 2003. – Ч. 1. – С. 159.
- ⁶⁶ Там само. – С. 159.
- ⁶⁷ *Михайлина П., Федорук А.* Видатний український історик ХХ століття (до 100-річчя від дня народження В. О. Голобуцького) // Буковинський журнал. – 2005. – № 1. – С. 81.
- ⁶⁸ *Литвинов В.К.* Революційний рух на Буковині в період світової економічної кризи (1929–

- 1933 рр.) // Укр. іст. жур. – 1959. – № 4. – С. 169.
- ⁶⁹ *Литвинов В.* Цінна праця з історії чорноморського козацтва [рец. на: Голобуцький В.А. Черноморское казачество. К.: Изд-во Академии наук УССР, 1956] // Радянська Буковина. – 1956. – 8 лютого. – С. 3; *Литвинов В.* О лукраре де преу дин история кээзчимий дела Маря Негрэ // Буковина советикэ. – 1957. – 8 фебр. – П. 4.
- ⁷⁰ Архів ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Од. зб. 35. – Арк. 66.
- ⁷¹ *Юркова О.В., Азарх І.С.* Спеціалізована вчена рада // Інститут історії України НАН України. 1936–2006. – К.: ПУ НАНУ, 2006. – С. 239.
- ⁷² Там само. – С. 239.
- ⁷³ Там само. – С. 238.
- ⁷⁴ *Марусик Т.* Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.). – С. 208.
- ⁷⁵ *Михайлина П., Федорук А.* Видатний український історик ХХ століття (до 100-річчя від дня народження В.О. Голобуцького). – С. 81.
- ⁷⁶ *Юсов С.* Тимошук Борис Онисимович // Українські історики ХХ ст. Біобібліографічний довідник. Серія: Українські історики. – Вип. 2. – К.; Львів: ПУ НАНУ, 2003. – Ч. 1. – С. 58–60.
- ⁷⁷ *Марусик Т.* Михайлина Петро Васильович // Там само. – С. 220; *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний. – С. 128.
- ⁷⁸ *Ткачева Л.* Рознер Іонас Германович // Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія: Українські історики. – Вип. 1. – К.: ПУ НАНУ, 1998. – С. 270; *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний. – С. 127.
- ⁷⁹ *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний. – С. 127. НА ПУ НАН України. – Од. зб. 402. – Арк. 37.
- ⁸⁰ Архів ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Од. зб. 35. – Арк. 65–66.
- ⁸¹ *Лисенко Г.* Шаповалов Вітольд Вікторович // Українські історики ХХ ст. Біобібліографічний довідник. Серія: Українські історики. – Вип. 2. – К.; Львів: ПУ НАНУ, 2003. – Ч. 1. – С. 349.
- ⁸² *Юсова Н.* Винокур Іон Срулевич (Ізраїльович) // Там само. – С. 56.
- ⁸³ *Шепель Л.* Телегін Дмитро Якович // Там само. – С. 320.
- ⁸⁴ Інтерв'ю автора з П. Михайлиною. Запис від 30.12.2009 р.
- ⁸⁵ *Голобуцький В.А.* Социальные отношения в Запорожье XVIII века // Вопросы истории. – 1948. – № 9. – С. 71–84.; *Его же.* Социальные отношения в Задунайской Сечи // Исторические записки. – М., 1949. – Т. 30. – С. 211–231.
- ⁸⁶ *Юсов С.* Проблематика Задунайської Січі в науковій творчості В. Голобуцького та її місце у вітчизняній історіографії // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. ст. Вип. 9. – К.: ПУ НАНУ, 2006. – С. 242–268.
- ⁸⁷ Архів ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Од. зб. 35. – Арк. 42, 43.
- ⁸⁸ Там само. – Арк. 18, 26, 41, 44, 48, 49.
- ⁸⁹ *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний. – С. 127.
- ⁹⁰ НА ПУ НАН України. – Ф. 1. – Оп. 1-а. – Од. зб. 329. – Арк. 24.
- ⁹¹ *Голобуцький В.А.* Страницы из моих воспоминаний. – С. 127.
- ⁹² Архів Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. – Ф. Р-871. – Оп. 34. – Од. зб. 56. – Арк. 60.
- ⁹³ Архів ЧНУ ім. Ю. Федьковича. – Од. зб. 35. – Арк. 64–67, 71, 72.
- ⁹⁴ Інтерв'ю автора з П. Михайлиною. Запис від 30.12.2009 р.
- ⁹⁵ *Юркова О.В., Азарх І.С.* Спеціалізована вчена рада. – С. 248.
- ⁹⁶ Інтерв'ю автора з П. Михайлиною. Запис від 30.12.2009 р.